НАРИС
найважливіших ідей і концепцій, які стосуються польської східної політики

ВСТУП —
критерії, терміни і головні осі суперечок

Аналізуючи питання, пов'язані з поняттям патріотизму, ми зазвичай звертаємо увагу на ґенезу, історію й початки Другої Речі Посполитої. І це не випадково. Адже аналізуючи перебіг формування кордонів Польщі в 1918–1921 рр., ми замислюємося над методологією визначення дефініції, здатної дати часткову відповідь на питання, які й досі хвилюють поляків. Якою нацією ми є? Які риси мають бути притаманні для доброго поляка? Ким є поляк у Європі? Як він мусить визначати своє місце серед сусідів, на міжнародній арені? Слово «патріотизм» з'являється у контексті «національного інтересу» як свого роду антитеза тим концепціям, що спиралися на традиції Аристотеля (повинність, обов'язок, спільне благо)[19] і Макіавеллі (сила, влада, дієвість)[20]. Польський патріотизм з його *differentia specifica* максимально не відповідає раціональним і обмежуючим правилам, оскільки базується на етичних, емоційних і навіть ірраціональних началах. На це звернув увагу Казимир Ластавський[21], насамперед — у контексті нинішнього «закорінення» Польщі у європейських структурах. Тому, перш ніж перейти до аналізу окремих концепцій в політичній думці, ми мусимо, наслідуючи Тішнера, зануритися в простір «онтології патріотизму». Особливо цінною настановою і дороговказом стало його зачарування Норвідом[22]. Міркування Тішнера, завдяки властивій цьому філософові технології відстороненого погляду на самого себе і навколишній світ, дозволяє нам відкинути такий спосіб вираження і «культивування» патріотизму, який «міг би загрожувати самій суті польськості». Завдяки Норвіду, але рівною мірою також внаслідок критичної рефлексії над спадщиною Гегеля Тішнер виявився ближчим до такої дефініції нації, яка окреслює її як «етичну субстанцію» чи «моральне об'єднання». Почуття обов'язку є ключовим

[19] Для проф. Здзіслава Найдера засадничою стала творчість Дж. Конрада, яку він пропагує все життя не лише через свої літературні та наукові уподобання.

[20] Див.: Rzegocki A. *Racja stanu a polska tradycja myślenia o polityce*. — Warszawa, 2008.

[21] Див.: Łastawski K. *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*. — Warszawa, 2009.

[22] Tischner J. *Nadzieja szukająca prawdy* // Znak. — 1985. — № 12 (373). — S. 11–12; Tischner J. *Polska jest ojczyzną. W kręgu filozofii pracy*. — Paris, 1985.

поняттям у філософії цінності. Не випадково його «*Етика Солідарності*» стала філософським дороговказом для покоління 1980-х рр. Біограф Тішнера, Войцех Бонович влучно це підкреслює:

> Під час зустрічі інтелектуалів з Папою Римським у Кастель-Гандольфо у серпні 1983 р. («Надія у пошуках правди») і на з'їзді теологів у Любліні, який відбувся місяцем пізніше («Мислення, спрямоване у майбутнє») [Тішнер — *М. М.*] [...] поглиблює рефлексію над «польською провиною» і водночас пропонує щось на кшталт польської теології вітчизни або теології нації: християнство з його універсалізмом і розумінням гідності людини сприяє кристалізації патріотизму, який, — при цьому він знову користується термінами Норвіда, — «зобов'язує», а не тільки «надихає». Це патріотизм, завдяки якому людина не загубиться, не розчиниться у вітчизні, але, роблячи розумний вибір, стане її співтворцем. «Вітчизна не є «зібранням» індивідів як «елементів» цілого, — розвиває Тішнер відому думку Норвіда. — Не слід також вважати, що стосунок вітчизни до людини має характер відношення загальної норми до дій, які її віддзеркалюють. Ці й подібні до них уявлення про вітчизну є замаскованою формою її «тоталізування». Але вітчизна є не «тотальною», але — моральною[23].

З того моменту, коли Тішнер «відкрив», що поняття патріотизму має включати «обов'язок» і «натхнення», в рамках польської рефлексії над державними справами було здійснено чимало спроб спаяти різні течії, поєднати найкращі традицій, без обов'язкового їх синтезування і зайвої «політико-теологічної» моралізації. На думку одних, ця рефлексія є наївною і ідеалістичною. Натомість інші вважають, що вона є глибоко закоріненою у польській традиції і, як побачимо нижче, «виправдовує» польське прокляття, яке діє ще з XIX ст. Йдеться про перманентне протиставлення патріотизму вищим інтересам або потребам, що виходять за рамки колективного чи індивідуального рахунку сумління.

Я пишу про це все, оскільки глибоко переконаний, що поняття ідентичності містить в собі два головних зародки — історію (традицію) і патріотизм. Питання про ідентичність без історії виглядає відверто абсурдним. Оскільки поняття патріотизму природно належить саме до цієї сфери знання, тому в подальшому ми маємо перейти до аналізу способів прочитання історії (починаючи від Гегеля і до пізнішої

[23] Цит. за: Bonowicz W. *Norwid Tischnera* // Tygodnik Powszechny. — 2001. — № 39. — S. 13. Див. також: www.tischner.org.pl/artykulym.php?pid=98 (доступ здійснено 10.12.2009)